

CİRCİS

CİRCİS

(جرجيس)

Müslümanlar tarafından sâlih bir kimse veya nebî olarak kabul edilen kişi, hristiyanlara göre ise St. George diye bilinen azîz.

Hayatına dair menkıbe tarzındaki rivayetler içinde ilmî değer taşıyan pek az bilgi vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde hakkında bilgi bulunmayan Cîrcîs ile ilgili olarak tarih ve kısas-ı enbiyâ türü kitaplarda anlatılanlar Vehb b. Münebbih'e dayanmaktadır ve özetle şöyledir: Cîrcîs Filistinli olup Hz. İsa'dan sonra eyalet kralıkları (tavâif-i mülûk) döneminde yaşamış ve havârilere sonuncularına yetişmiş samimi bir hristiyan'dır. Ticaret yaparak servet sahibi olmuş ve her yılın sonunda kârını yoksullara dağıtmayı ilke edinmiştir. O dönemde Musul ve Suriye'de hüküm süren Dâdân adında (kaynaklarda adı Dâzâne, Zâdâne veya Dâdyâne olarak da geçen bu kral, 284-305 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru Dioclétien olmalıdır) putperest bir kralın himayesine girip ticaret yaptığı bölgelerde güven içinde olmayı düşünen Cîrcîs, kendisi gibi İsa Mesîh'e inanan arkadaşlarıyla birlikte hediyelerle Musul'a gitmiş, ancak Dâdân'ın halkı Apollon adlı puta tapmaya zorladığını, tapmayanları cezalandırdığını görünce getirdiği hediyeleri kendisi gibi inananlara dağıtarak kralın huzuruna çıkıp onu tek Allah'a inanmaya davet etmiş, fakat yaptıkları tartışma sonunda kral Cîrcîs'e putperestliği benimsetemeyince ona çeşitli işkenceler yaptırmıştır. Rivayete göre bu sırada bir melek gelerek Cîrcîs'i bu işkencelerden kurtarır ve, "Ey Cîrcîs, bu işkencelere katlan! Kral seni dört defa öldürecek, ben ise üç defa tekrar hayata döndüreceğim ve dördüncüde şehâdet mertebesine ereceksin" der. Cîrcîs de ağır işkencelere katlanır, üç defa öldürülür ve yeniden dirilir; bu arada çeşitli mucizeler gösterir. Bunları duyan binlerce kişi Cîrcîs'in dinine girer. İnananlar arasında karısının da bulunması kralı öfkeliendirir. Bunun üzerine bütün inananların öldürülmesini emreder. Nihayet Cîrcîs Allah'a dua ederek kendi canını almasını, inananları da helâk etmesini ister. Duası kabul olunur; Cîrcîs ve şehirdeki diğer müminler öldürülür, ardından da Allah kâfirleri bir âfetle yok eder (Taberî, II, 24-36; Sa'lebi, s. 327-333).

İslâmî kaynaklarda Hz. İsa'ya inanması, onun yolunda her türlü işkenceye kat-

lanması, üç defa öldürüldüğü halde yeniden dirilmesi yanında ölümleri mezarlarından çıkartıp dirilttiği, kökünden kesilmiş ağaçları tekrar bitirip yeşerttiği, kesilip parçalara ayrılmış bir hayvana yeniden can verdiği, ikinci ölümünde göğün karardığı, dirildiğinde güneşin tekrar ortaya çıktığı şeklindeki rivayetler, onun vahye mazhar bir nebî olduğu kanaatini uyandırmıştır. Hristiyan kaynaklarında ise St. George (Georgios, Georges) Hagios diye geçen kişi ile Cîrcîs'in aynı şahıs olduğu kabul edilmektedir (EI² [İng.], II, 553). Kilise tarihlerine göre St. George, milâdî III. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'in Remle kasabasında doğmuş ve 23 Nisan 303'te Dioclétien devrinde Nikomedeia'da (İzmit) şehid olmuştur. Rivayete göre İmparator Dioclétien, İzmit'te hristiyanlar aleyhine çıkarıp asırdığı bir fermanı yırtması yüzünden St. George'u çeşitli işkencelerle öldürtmüştür (Bustânî, VI, 427). En büyük şehid olarak kabul edilen St. George kilise takviminde 23 Nisan'da anılmaktadır. İngilizler onu vatanlarının mânevî koruyucusu olarak kabul etmektedirler. Asker olup bir hükümdar kızını ejder elinden kurtardığı yolunda eski bir efsane dolaısıyla Çarlık Rusyası, St. George'un bu ejder olayını konu alan bir tasvirini resmî sembol edinmiştir.

Üç defa ölüp dirilmesi sebebiyle İslâmî literatürde bir ölme-dirilme motifi olarak benimsenen Cîrcîs, ölümsüzlüğü kabul edilen Hızır ve İlyâs'la da karıştırılmıştır (Bustânî, VI, 428).

Musul'da halen Cîrcîs nebînin meşhedi olarak kabul edilen bir yer bulunmaktadır. Ali b. Ebû Bekir el-Herevî'nin *Kitâbü'l-İşârât*'ta verdiği bilgiye göre VI. (XII.) yüzyılda da Cîrcîs meşhedi olarak bilinen bu yerin aslında bir Keldânî kilisesi olduğu tesbit edilmiştir (bk. EI² [İng.], II, 553). Beytülâhm ile Hebron arasında Hudr (Hızır) adlı köy, yahudi ve müslümanlar tarafından Hz. Hârûn'un oğlu Finhas veya İlyâ, hristiyanlarca da St. George ile alâkalandırılır. Halen müslümanların meskûn olduğu bu köyün ortasında St. George'un adıyla anılan bir de rahibeler manastırı vardır. Hem müslümanlar hem de hristiyanlar bu manastırda adaklarını sunar, özellikle akıl hastalarını şifa için buraya getirirler.

Kudûs'te Jaffa Geçidi yakınındaki Nicophorea'da bulunan Mar (azîz) Jirius Manastırı da aynı şekilde ziyaret yeridir. Şehirde bu azîze ithaf edilmiş üç ki-

lise daha vardır ve Mar Jirius'un resimleri önünde yerli hristiyanlarca tütsü yakılmakta, adak adanmakta, onun tehlikeli ve zor durumda bulunanlara beyaz bir at üzerinde yardıma geldiğine inanılmaktadır. O bölgede Hudr gibi önem verilen yerlerin en meşhuru Lydda'daki St. George Kilisesi'dir. Burası St. George'un gömüldüğü yer olarak kabul edilir. Avrupa'da St. George ile baharın gelişi ve tabiatın yeniden canlanması arasında ilgi kurulmakta, bu sebeple çeşitli törenler yapılmaktadır. Ukrayna'da bitkilerin St. George gününde yeşermeye başlamasını sağlayan yöntemler geliştirilmekte, Baltık ülkelerinde sürülerin vahşi hayvanlardan korunması için St. George'un ikonuna başvurulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-'arûs, "cîrcîs", md.; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 54; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 24-36; Sa'lebi, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 327-333; Ali b. Ebû Bekir el-Herevî, *Kitâbü'l-İşârât ilâ ma'rifeti'z-ziyârât* (nşr. Thomine Sourdel), Damas 1953, s. 69; Bustânî, *DM*, VI, 427-428; H. Delehay, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909, s. 77-89; F. Sarre — E. Herzfeld, *Archaeologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet*, Berlin 1911-22, II, 236-238; A. Sioufi, *Les antiquités et monuments de Mossoul*, Mosul 1940, s. 17-23; J. M. Fiey, *Mossoul Chrétienne*, Beyrut 1959, s. 118-120; Kasım Kufralı, "Cîrcîs", *İA*, III, 195; B. Carra de Vaux, "Djirdjis", *EI²* (İng.), II, 553; Lauri Honko, "Finnou-ugric Religions", *ER*, V, 333; Ovudiu Birlea, "Folklore", *a.e.*, V, 366; Romulus Vulcanescu, "Masks", *a.e.*, IX, 273; Theodor H. Gaster, "Seasonal Ceremonies", *a.e.*, XIII, 150; H. Thurston, "Saints and Martyrs (Christian)", *ERE*, XI, 58; T. W. Arnold, "aynı madde (Muhammadan)", *a.e.*, XI, 68; E. W. G. Masterman, "aynı madde (Syrian)", *a.e.*, XI, 82.

GÜNAY TÜMER

CİRİT

Genellikle at sırtında oynanan bir savaş oyunu.

Adını oynandığı alet olan ve çevgen de denilen (bk. ÇEVGÂN) temrensiz mızraktan alır; kelimenin aslı Arapça *cerîd*-dir (kabuğu soyulmuş hurma ağacı). Cirit, binicilikte ve mızrak fırlatmakta ustalık isteyen Orta Asya kökenli eski bir savaş oyunu olup bugün Anadolu'da yalnız bazı atçılık kulüpleri tarafından ve genellikle turistik gösteri mahiyetinde oynanmasına karşılık Orta Asya bozkırlarında nisbeten güncelliğini korumaktadır. Atlı ve yaya oynanan iki çeşidi varsa da en çok tanınanı atlı olanıdır; yaya cirdi nâdiren saray avlularında oynanmıştır. Bugün atletizmin dört "atma"

Ciritler
(İstanbul
Askerî
Müzesi)

kolundan biri olan cirit atma ise (diğerleri disk atma, gülle atma, çekiç atma) cirit oyununun dışında kişilerin tek başına icra ettikleri bir spor faaliyetidir.

Atlı cirit oyunu genellikle bahar aylarında sayıları değişebilen on beş kişilik iki takım arasında oynanır. Her atlının elinde normal bir mızrak kalınlığında ve yaklaşık 1,5 m. uzunluğunda meşe dalından bir sopa bulunur ve takımlar 100 m. kadar aralıkla karşılıklı dizilirler. İçlerinden birinin hasım safa doğru yaklaşıp ciritini seçtiği bir atlıya fırlatıp kaçmasıyla oyun başlar ve karşılıklı hücumlarla gelişen bir kovalamacı şeklinde devam eder; süresi iki devre halinde bir buçuk saat kadardır. Attığı ciritle hasım oyuncuyu vuran başarılı kabul edilir ve sayı alır, atı vuran ise başarisız sayılır ve puan kaybeder. En yüksek puanı kendisine atılan ciriti havada kapayan oyuncu kazanır; rakibine çok yaklaşıp ciritini atmadan atar gibi yaparak ona "aman tanıyan" oyuncu da yine yüksek puan alır. Atların birden hızlanma ve hız kesmeleri, âni manevra yapmaları, oyuncuların ciritin vücutlarına değmemesi için eyer boşaltmaları, atlarından inmeden eğilerek yerden cirit almaları ve özellikle kendilerine atılan ciriti havada yakalamaları oyunun en hareketli ve en heyecanlı figürleridir. Geleneklere göre cirit isabetiyle bir oyuncunun ağır yara alması veya ölmesi oyunu durdurmaz ve şikâyetçi olmayı gerektirmez; tam tersi bu ölüm o oyuncunun ailesine, özellikle babasına şeref kazandırır. Bu hususun da açıkça ortaya koyduğu gibi cirit gerçek anlamda küçük bir savaştır ve oyuncuların da atların da büyük bir ciddiyetle eğitilmelerini gerektirmektedir.

Bütün Türk devletlerinde ve Türkler'in etkili olduğu Abbâsî sarayında en sevilen sportif oyun durumunda bulunan cirit Osmanlılar'da daha büyük bir ilgi görmüş ve özellikle bizzat oynayan bazı padişahlar tarafından teşvik edilmiştir. Bursa'nın fethinden sonra Orhan Gazi'nin civardaki bir alanı at yarışları ve cirit oyunları için vakfettiği bilinmektedir.

Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed zamanlarında ciride olan ilgi daha da artmış, sarayda cündilik (binicilik) derslerinin verilmeye başlaması üzerine de bu oyun teşkilatlı bir spor dalı haline gelmiştir. Bizzat cirit oynayan padişahlardan I. Ahmed ile IV. Murad'ın bu spora çok meraklı oldukları, IV. Murad'ın cirit oyunu için sayıları 400'e kadar varan özel yetiştirilmiş atlar bulundurduğu kaynaklarda yazılıdır (Peçuyul İbrâhim, II, 442 vd.). Ayrıca cirit atmaya da meraklı olan bu padişahın Eski Saray'dan attığı ciritin Bayezid Camii minarelerinin dibine, Halep Kalesi'nden attığının da hendeği geçerek Saraçhane üzerine düştüğü bildirilmektedir. Daha sonraki devirlerde de sevilen, özellikle IV. Mehmed'in 1675'te Edirne'de düzenlediği sünnet düğününde günlerce oynanan, Lale Devri'nde ise vazgeçilmez eğlencelerden biri haline gelen cirit, yeniçerilerin başlıca oyun ve tâlimi olması sebebiyle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra eski önemini kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk Tercümesi, s. 187, 242, 405; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, II, 442 vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 257; Naimâ, *Târih*, II, 97; Atâ Bey, *Târih*, I, 178; Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 135-137; Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği 1675*, Ankara 1972, s. 107-109; M. F. von Oppenheim, "Der Djerid und Das Djerid-Spiel", *Islamica*, II/4, Leipzig 1927, s. 590-617; Ahmet Çivili, "Osmanlı Türklerinde Cirit Oyunu", *Ülkücü Öğretmen*, III/30, İstanbul 1961, s. 21; Feyzi Halıcı, "Ata Sporumuz Atlı Cirit Oyunları", *MK*, II/1 (1980), s. 73-76; a.mlf., "Atlı Cirit Oyunları", a.e., sy. 42 (1984), s. 42-46; Pakalın, I, 295-297, 317-318; M. Cavid Baysun, "Ahmed I", *İA*, I, 164; a.mlf., "Murad IV", a.e., VIII, 645; "Cerid", a.e., III, 109; *TA*, XI, 26-27; R. Ekrem Koçu, "Cirit, Cirit Oyunu", *İst.A.*, VII, 3583-3585; V. J. Parry, "Djerid", *EI*² (İng.), II, 532-533; "Cirit", *TDEA*, II, 78-79; *Spor Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, s. 19.

Feyzi HALICI

CİRM

(الجرم)

Üç boyutlu cevher,
cisim, semavî cisim anlamlarında
kullanılan felsefe terimi.

Arapça'da "kesmek" anlamındaki cerm kökünden türetilmiş bir isim olup sözlükte "ceset, beden, cüsse" mânalarına gelir. Çoğulu ecrâm, cürüm ve cürümdür. Terim olarak başlangıçta cisim kavramının eş anlamlısı gibi kullanılırken zamanla daha dar ve özel bir anlam kazanmıştır. Meselâ Kindî, muhtemelen ilk defa, her iki kelimeyi sık sık birbiri yerine kullanmıştır. Kindî nefis-beden ilişkisine dair kısa bir risâlesinde Eflâtun'un cirm ile cismi farklı saydığını, gök feleğini cisim, dünyadaki maddî varlıkları ise cirm kabul ettiğini belirtmiş, ancak kendisi toprak, su, hava, ateş ve bunların birleşikleri olan nesneler için cirm kelimesini kullanmış ve bunun cisimle aynı anlama geldiğini ifade etmiştir. Kindî Allah'ın niteliklerini araştırırken ezelin aksine cirmin cinsi ve türü bulunduğunu, bu sebeple cirmin ezeli olmayacağını bildirmekte ve sonsuz cismin imkânsızlığını ortaya koymaktadır. Onun İslâm felsefesinde büyük önem taşıyan düşüncesine göre cirm canlı veya cansız olabilir; ancak esas itibarıyla yoktan yaratılmış (mübtada'), daha sonra oluşma ve bozulma, canlılık ve cansızlık sürecine girmiştir (*Resâ'î*, I, 248). Cirm bir yönden kendisinin cinsi olan cevherle faslı olan uzunluk, genişlik ve derinlikten, diğer yönden madde ve sûretten mürekkeptir. Terkip de bir tür harekettir, hareket ise zamanda olur. Böylece var oluşta (inniyeye) cirm, hareket ve zaman birbirinden önce olamazlar. Bu arada bir nevi hayatiyete sahip olduğunu kabul ettiği feleğin (cirm-i aksâ) secde etmesi-

XVIII. yüzyılın sonlarına ait bir gravürde cirit oyunu (Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque dans L'Empire Ottoman*, Paris 1822, II, Lv. 24)

